

KALBOS TEMPO IR SINCHRONINIO VERTIMO KOKYBĖS SAVEIKA

ALINA DAILIDĖNAITĖ, VIKTORIJA NOREIKAITĖ

Vilniaus universitetas

Filologijos fakultetas

Vertimo studijų katedra

alina.dailidenaite@gmail.com

vicktorija@gmail.com

Kiekvienas vertėjas žodžiu, siekdamas kuo tiksliau ir sklandžiau išversti tai, ką sako kalbėtojas, turi susidoroti su papildomais vertimą sunkinančiais veiksniais. Šiame straipsnyje nagrinėjamas vienas tokių veiksnių – greitas kalbos tempas ir stebima, kaip jis veikia sinchroninio vertimo kokybę verčiant iš anglų kalbos į lietuvių kalbą. Straipsnyje remiamasi prielaida, kad kuo greitesnis kalbėjimo tempas, tuo daugiau klaidų sinchroniniame vertime ir vertimo kokybė prastesnė. Dėmesys kreipiamas į dvi pagrindines klaidų rūšis – turinio ir sklandumo klaidas. Siekiant įgyvendinti užsibrėžtus uždavinius atliekamas kokybinis tyrimas. Atlikta kiekybinė ir kokybinė gautų duomenų analizė rodo, kad dėl greito kalbos tempo labiausiai nukenčia sinchroninio vertimo turinys. Vertimo sklandumą greitas kalbos tempas veikia įvairiai – atskirų vertėjų vertimo sklandumas buvo nevienodas. Tai priklauso nuo vertėjo vertimo įpročių, taikomų strategijų ir turimos sinchroninio vertimo patirties. Straipsnyje įvardijamos pagrindinės priežastys, dėl kurių vertėjams buvo sunkiau versti greito tempo kalbą. Tai dėmesio paskirstymo problema, galimas per didelis atsilikimas nuo kalbėtojo, pažodinis vertimas, nemokėjimas greitai apibendrinti. Taip pat atkreipiamas dėmesys į tai, ko vertėjai galėtų išmokti iš atlikto tyrimo rezultatų, siūloma taikyti atitinkamas priemones, kad vertimas būtų kuo kokybiškesnis, patariama lavinti gebėjimą atsilikti nuo kalbėtojo ir apibendrinti girdimą kalbą.

Sinchroninis vertimas (SV) – viena vertimo žodžiu rūšių, kai vertėjas klausosi pranešimo viena kalba, tuo pačiu metu verčia jį į kitą kalbą, o versdamas toliau klausosi kalbėtojo. Pagrindinis tokio vertimo tikslas – tiesiogiai ir kuo panašiau į originalo tekstą perteikti pranešimo esmę naudojant tuos pačius komunikacijos būdus (Gutt 1991). Sinchroninio vertimo metu vykstančius procesus galima suskirstyti į tokias dalis: vertėjas pateikia išgirstą teksto dalį A, laukia kitos pranešimo dalies B, ją išgirdęs įsimena ir tuo pačiu metu vis dar verčia A dalį stengdamasis versti sklandžiai ir tiksliai (Liu, Schallert, Carroll 2004). Tyrimų duomenys rodo, kad vertėjai, versdami sinchroniškai, beveik visą pranešimo pateikimo laiką klausosi ir kalba vienu metu (Chernov 1979; Gerver 1975). Šis kompleksinis procesas reikalauja sutelkti dėmesį ir tolygiai paskirstyti

pastangas, kad jų pakaktų visiems procesams atlikti. Taigi vertėjo kognityviniai ištekliai naudojami daugeliui funkcijų vienu metu vykdyti. Dėl to vertėjai žodžiu dirba nuolat rizikuodami peržengti savo galimybių ribas. Pagal Danielio Gile'io SV pastangų modelį (*Effort model*), vertėjas savo pastangas turi tolygiai paskirstyti tokiems vertimo etapams: klausymui, suvokimui ir kalbėjimui, įsiminimui ir visų etapų koordinavimui (1997). Tad jeigu nors vienam iš etapų dėl vieno ar kitų trikdžių skiriama per mažai dėmesio, vertėjas klysta ir nukenčia vertimo kokybę. Be to, susidūręs su vienu iš sunkumų, vertėjas būna priverstas jam skirti daugiau dėmesio ir todėl blogiau įgyvendina kitą etapą. Pavyzdžiui, Gile'is (1995) įrodė, kad versdamas greitą kalbą vertėjas daugiau laiko skiria klausymui ir išgirstos medžiagos suvokimui, todėl labiau atsilieka nuo kalbėtojo¹. Tokią pačią išvadą jau anksčiau buvo padaręs Davidas Gerveris (Gerver 1969), pastebėjęs, jog vertėjai atsilieka nuo kalbėtojo labiau, kai kalbos tempas greitas. Alicja Adamowicz (1989) taip pat įrodė, kad versdami nesudėtingus tekstus vertėjai pernelyg nenutoldavo nuo originalo, o versdami struktūriškai painius tekstus – priešingai. Remiantis šiais tyrimais galima teigti, jog versdami sudėtingus tekstus vertėjai skiria daugiau pastangų ne tik klausymui, bet ir informacijos įsiminimui, nes kuo daugiau atsilieka nuo kalbėtojo, tuo labiau apkraunama atmintis. Galima daryti prielaidą, kad tokiu atveju prastėja kalbėjimas, t. y. vertimas, nes kiti SV procesai reikalauja daug daugiau vertėjo pastangų (pagal Gile'io pastangų modelį), ir kad straipsnyje nagrinėjamas vienas SV sunkinantis veiksnys – greitas kalbos tempas – sudaro palankias sąlygas klaidoms atsirasti.

Norėdami užtikrinti kokybišką vertimą, vertėjai viso vertimo metu ir ypač susidūrę su papildomais sunkumais turi spręsti, kokia informacija svarbesnė, kokias gramatines formas ir sintaksines struktūras rinktis, kad mintis būtų perteikta geriausiai (Riccardi 2005). Vis dėlto sinchroninio vertimo kokybė – ne absoliutus, o santykinis dydis, kuriam atskaitos taškas parenkamas kaskart iš naujo. Pasak Giulianos Garzone (2002, 107), didžiausia problema yra ta, kad kokybę sudaro keli skirtingi veiksniai, o pats vertimas įtraukia įvairias žmonių kategorijas – vertėjus, klientus, kalbėtojus – ir kiekviena jų vadovaujasi sava kokybės samprata. Maža to, skiriasi ne tik pats kokybės suvokimas, bet ir jos vertinimo kriterijai. Trumpai tariant, vienos visiems priimtinos vertimo kokybės apibrėžties nerasime. Nors pačių vertėjų ir vertimo klausančių klientų lūkesčiai skiriasi, esminiai vertimui keliami reikalavimai yra labai panašūs. Ir vertėjai, ir konferencijos dalyviai labiausiai vertina vertimo nuoseklumą, logiką ir sklandumą (Kurz 2001; Macias 2006). Vadinasi, kokybiškas SV ne tik turi logiškai ir tiksliai perteikti originalo kalbos mintis – labai svarbu, kad tai būtų atlikta sklandžiai. Iš čia kyla du SV kokybės vertinimo kriterijai: tikslumas (t. y. prasmės perteikimas, vertimo ir originalo atitikimas) ir vertimo sklandumas (Riccardi 1999).

¹ Straipsnyje vartojamas terminas „atsilikimas nuo kalbėtojo“ atitinka literatūroje anglų kalba vartojamus terminus *ear-voice-span (EVS)*, *lag*, *time lag* ir *delay*.

Vertimo tikslumas moksliniuose darbuose vertinamas atsižvelgiant į praleistą svarbią informaciją, pridėjimus, minties iškraipymus ir pan. Atliekama dviejų „tekstų“ (pasakytos kalbos ir vertimo) turinio analizė ir ieškoma neatitikimų. Tačiau labai svarbu ne tik formaliai suskaičiuoti praleistų, pakeistų ar pridėtų frazių ar sakinių skaičių, bet ir įvertinti, ar jie darė esminę įtaką originalaus teksto pagrindinės minties iškraipymui, mat ne kiekvienas vertėjo padarytas netikslumas pakeičia originalios kalbos esmę (Pio 2003). Žinoma, toks vertinimas yra šiek tiek subjektyvus, bet galutinis rezultatas parodo, koks yra vertimo lygis, daug aiškiau nei tada, kai skaičiuojami visi be išimties netikslumai.

Kalbant apie kitą SV vertinimo matmenį – sklandumą – reikia pažymėti, kad gebėjimas sklandžiai kalbėti apskritai laikomas vienu svarbiausių gabaus vertėjo žodžiu bruožų ir vienu iš vertimo kokybės vertinimo kriterijų (Gile 1995, 162; 172). Wilhelmas Weberis mini būtinybę verčiant mintis reikšti automatiškai (1990, 47), o Danica Seleskovitch ir Marianne Lederer pabrėžia kalbėsenos kontrolės svarbą (1989, 229). Pagal vertėjų ir konferencijų dalyvių apklausų duomenis, sklandus vertimas laikomas kokybiškesniu (Buhler 1986; Kurz 1993). Tačiau literatūroje trūksta konkrečių matmenų, nusakančių, kaip pasiekti vertimo sklandumą ir kaip jį įvertinti. Vienas plačiausiai taikomų metodų – nustatyti sklandžiai versti trukdančius veiksnius. Ervingas Goffmanas, kalbėdamas apie ekstralingvistines klaidas, kurios išduoda intensyvų kalbėtojo mąstymo procesą, teigia, kad tikri profesionalai turėtų kontroliuoti kalbą taip, kad klausytojams nesigirdėtų jokių vertėjo pastangų ir abejonių (Goffman 1981, 172). Alanas Garnhamas klaidas, trukdančias sklandumui, įvardija konkrečiau: „Dažniausiai pasitaikantys nesklaidžios kalbos bruožai – garsiai išreikštos abejonės, ilgos pauzės, užpildytos pauzės, taisymsiai, neteisingai pradėti sakiniai, pasikartojimai, mikčiojimas ir apsirikimai“ (Garnham 1985, 206). Sklandžiam ir kokybiškam SV jų turėtų būti kuo mažiau.

SINCHRONINIO VERTIMO STRATEGIJOS: PAGRINDINĖS SV PROBLEMOS IR JŲ SPRENDIMO BŪDAI

Norėdamas susidoroti su SV keliamais iššūkiais, vertėjas priima tam tikrus sprendimus ir renka atitinkamą strategiją. Jos pasirinkimas priklauso nuo daugelio veiksnių: kalbų, iš kurios ir į kurią verčiama specifikos, pateikiamos informacijos intensyvumo ir tempo, atminties pajėgumo, kalbėtojo kalbėjimo maneros, vertėjo patirties ir išorinių trikdžių (Kohn, Kalina 1996, 119; Riccardi 2005). Gile'is įvardija tokius konkrečius trukdančius veiksnius: glausta ir informatyvi kalba, greitas kalbėjimo tempas, bloga garso kokybė, skaitomos kalbos, ilgi vardai, pavadinimai, daug skaičių ir kt. (Gile 1995).

Skirtingi autoriai įvairiai grupuoja SV strategijas, bet šio straipsnio tikslas – nustatyti ir aptarti tik tas, kuriomis vertėjas gali pasinaudoti versdamas greito tempo kalbas.

Apibendrintai galima išskirti tokias strategijas:

1. **Supratimo strategijos** (angl. *comprehension strategies*) taikomos tada, kai vertėjas ne visiškai supranta tai, kas buvo pasakyta, arba bijo, kad dėl per greito kalbėtojo tempo nespės visko įsisąmoninti (Gile 1995, 192).
 - 1.1. Delsimas (angl. *stalling*) vartojant bereikšmes frazes. Šios strategijos tikslas – laimėti laiko vartojant bendro pobūdžio teiginius, kurių nebuvo originale ir kurie nesuteikia jokios naujos informacijos. Tuo pačiu metu klausomasi kalbėtojo ir išvengiama nepageidautinų ilgų pauzių.
 - 1.2. Numanymo (angl. *anticipation*) metu dalis teksto nuspėjama ir išverčiama anksčiau, nei pats kalbėtojas ją pasako (Kalina 1992, Zanetti 1997).
 - 1.3. Atsilikimas (angl. *time-lag*). Atsilikdamas vertėjas geriau supranta girdimo sakinio mintį, bet rizikuoja per daug apkrauti savo trumpalaikę atmintį (Gile 1997, 207).
2. **Performulavimo strategijos** (angl. *reformulation strategies*) dažniausiai taikomos tada, kai vertėjas susiduria su sudėtiniais ilgais sakiniais ar sudėtingomis sunkiai išverčiamomis frazėmis. Tokiu atveju gali būti taikomi morfosintaksiniai keitimai (angl. *morphosyntactic transformations*), kai keičiama sakinio konstrukcija, jungiami atskiri sakiniai arba ilgi sakiniai skaidomi į trumpesnius ir pan., sutrumpinimai (angl. *condensations*), kai apibendrinama pasakyta mintis arba atrenkama tik svarbiausia informacija, o dalis perteklinės informacijos praleidžiama (Kalina 1992, 255), ir išplėtimai (angl. *expansions*), kai vartojama daugiau žodžių tam, kad būtų išlaikytas sklandumas ir minties logika, papildomai pakartojama, patikslinama ir perfrazuojama ar kai nežinant konkretaus termino atitiktens terminas aiškinamas savais žodžiais (plg. Gile 1995, 198).
3. **Nenumatytų atvejų strategijos** (angl. *emergency strategies*) taikomos tada, kai kitos strategijos yra nepakankamai efektyvios ir siekiama išvengti padėties be išeities. Jas patartina naudoti tik išskirtiniais atvejais.
 - 3.1. Pažodinis vertimas (angl. *transcoding*), kai frazė ar terminas išverčiami pažodžiui (Gile 1995, 199);
 - 3.2. Apytikslė reikšmė (angl. *approximation*), kai vertėjas pateikia ne tikslią, o apytikslę žodžio reikšmę – tą, kurią pirmiausia prisimena (Kalina 1992, 254);
 - 3.3. Vengimas (angl. *evasion*), kai vertėjas tyčia praleidžia ir visai nepamini tam tikros pranešimo dalies;
 - 3.4. Taisyminis (angl. *substitution*), t. y. jau pavartotos frazės ar žodžio keitimas kita fraze ar žodžiu (Kalina, Kohn 1996, 132).

Vadinasi, daromų klaidų skaičių galima sumažinti taikant tam tikrą strategiją, kurią vertėjas renkasi pagal konkrečią probleminę situaciją. Ir nors kai kurie būdai nerekomenduotini ir taikytini tik esant ypatingam atvejui (pvz., vengimas), tinkamos vertimo strategijos pasirinkimas tiesiogiai veikia vertimo tikslumą ir sklandumą – kitaip sakant, vertimo kokybę.

EKSPERIMENTO REZULTATŲ VERTINIMO KRITERIJAI

Siekiant įvertinti greito kalbos tempo įtaką SV kokybei, buvo atliktas eksperimentas. Remtasi Gile'io pastangų modelio prielaida, kad greitas vertimo tempas sunkina vertimą ir šitaip sudaro sąlygas klaidoms atsirasti. Lyginant vertimą su originalu pirmiausia buvo įvertinti sintaksės netikslumai, t. y. nustatyti faktiniai vertimo ir originalios kalbos neatitikimai. Kadangi SV pagrindinis vertėjų uždavinys – perteikti klausytojui girdimos kalbos prasmę, aptiktos sintaksės klaidos vertinamos ir kokybiškai, t. y. sprendžiama, ar vertėjo praleista, pridėta ar pakeista informacija iš esmės trukdė suprasti išverstos kalbos pagrindinę mintį. Be to, iš vertėjų ir konferencijų dalyvių apklausų matyti, kad abi šios grupės iš vertimo tikisi ne tik tikslaus faktinės medžiagos vertimo, bet ir atitinkamos vertėjo kalbėsenos, t. y. sklandaus vertimo. Dėl to atsižvelgiama ir į vertimų sklandumą. Reikia pripažinti, kad kol kas vienos bendros vertimo sklandumo apibrėžties nėra. 1999 m. Marie-Noëlle Guillot pirmoji pasiūlė išskirti tokius sklandumo vertinimo aspektus: vertimo laisvumą, abejonių nebuvimą, rišlumą, veiksmingumą ir suprantamumą. Nors panašiai vertimo sklandumą apibūdina nemažai autorių, smulkesni vertinimo kriterijai skiriasi. Nepaisant vertimo kokybės vertinimo sudėtingumo ir kompleksiskumo, ši koncepcija aptinkama daugelyje mokslinių darbų (Kurz 1989, 1993; Gile 1990; Mack, Cattaruzza 1995; Kurz, Pöchhacker 1995). Aprašant eksperimento rezultatus vertimo kokybė vertinta remiantis Alessandro Riccardi naudotais kriterijais. Pagal ją, kokybės vertinimo kriterijus galima suskirstyti į dvi pagrindines grupes: pirmajai priklauso kriterijai, į kuriuos atsižvelgiant vertinami verčiamos kalbos prasmės atitikmenys vertime (lyginami du tekstai – tekstas originalo kalba ir vertimas); antrosios grupės kriterijai apibrėžia vertimo pateikimą (klausomasi vertimo ir ieškoma sklandumą mažinančių klaidų). Reikia pažymėti, kad vertimo kokybė vertinama atsižvelgiant į vertimo trūkumus. Remiamasi prielaida, kad kuo jų vertime pasitaiko daugiau, tuo vertimo kokybė prastesnė.

Tyrimas grindžiamas šiais vertimo ir originalo atitikimo vertinimo kriterijais:

- 1. Praleidimai** – kai vertėjas praleidžia dalį kalboje pasakytos informacijos. Tokie praleidimai gali būti dvejopi: vienu atveju vertėjas sąmoningai praleidžia dalį informacijos, nes ją pasako apibendrinamas; kitu atveju vertėjas ko nors nepamini, nes paprasčiausiai nespėja arba užmiršta dalį informacijos. Buvo atidžiai

nagrinėjamas kiekvienas informacijos praleidimo atvejis ir tik tada nusprendžiama, ar vertėjas padarė vertimo kokybę menkinančią klaidą.

Praleisti galima atskirus žodžius arba ilgesnes pranešimo dalis. Pirmuoju atveju svarbūs praleidimai yra tos frazės ar žodžiai, dėl kurių klausytojas netenka svarbios informacijos. Tokie praleidimai gali iškreipti verčiamo teksto prasmę (Altman 1994, 29).

2. Pakeitimai – kai vertėjas pakeičia kalboje pateiktą informaciją klaidinga arba kai versdamas pakeičia sakinių konstrukciją ir šitaip pateikia visiškai kitokią nei kalbėtojo mintį. Šitaip atsiranda prieštaravimų, dviprasmių teiginių ir klausytojus klaidinančių faktų (Falbo 1998). Klaida nebuvo laikomi tie sakinių struktūros ir frazių keitimai, kurie netrukdo teisingai suprasti, kas norėta pasakyti. Klaida laikomi tik prasmę iškraipantys pakeitimai.

3. Pridėjimai – kai dalį sakomos informacijos vertėjas sugalvoja pats. Taip dažniausiai nutinka, kai vertėjas išgirsta tik dalį viso sakinio ir norėdamas jį užbaigti stengiasi vartoti abstrakčias frazes. Iš esmės tai yra vienas būdų išspręsti iškilusią problemą, bet kartais tokie pridėjimai nepageidautinai pakeičia pranešimo prasmę (Russo, Rucci 1997).

Vertimo sklandumo vertinimo kriterijai:

1. Fonetikos klaidos. Gerberio atliktas tyrimas patvirtina faktą, kad didėjant kalbos tempui vertėjai linkę kalbėti greičiau ir dėl to daryti daugiau fonetikos ir tarimo klaidų (Gerber 1969). Klaida laikomi bet kokie blogai ištarti žodžiai.

2. Užpildytos pauzės. Užpildytomis pauzėmis laikomi tokie intarpai kaip *eh*, *ehm*, *amm* ir pan. Skirtingai nuo tylių pauzių, kurios toleruotinos, kai atsiranda laiku ir vietoje, užpildytos pauzės visada laikomos sklandumą mažinančiu veiksmu.

3. Taisymaisi – kai vertėjas išverčia vienaip, bet paskui pasitaiso ir pasirenka kitą formuluotę nepakeisdamas vertimo prasmės. Taisymusi laikytinas betikslis ne tik frazių, bet ir atskirų žodžių keitimas. Kitaip sakant, kokybę blogina tokie taisymaisi, kai taisomasi ne dėl to, kad buvo padaryta esminė vertimo prasmę iškraipanti klaida. Į šią kategoriją taip pat įtraukti ir taisymaisi sakinio pradžioje, kitaip tariant, neteisingai pradėti sakiniai (angl. *false start*).

4. Pakartojimai – kai vertėjas pakartoja tą patį žodį ar visą frazę. Klaida laikomi tik tie pakartojimai, kurie nėra retoriškai svarbūs ir neatlieka svarbios minties pabrėžimo funkcijos.

Visi eksperimento metu gauti vertimai buvo vertinami atsižvelgiant į išvardytus kriterijus. Susumavus vertimo kokybę bloginančių veiksmų dažnį verčiant optimalaus tempo kalbą ir greito tempo kalbą galima nustatyti vertimo sritis, kurias labiausiai veikia didesnis kalbos greitis. Pažymėtina, kad lyginamos ne tik verstinės kalbos su ori-

ginalo kalbomis, bet ir vieno vertėjo atlikti greičiau ir lėčiau pasakytų kalbų vertimai. Šitaip siekiama išsiaiškinti, kurias klaidas lėmė būtent greitas kalbos tempas, o ne kiti veiksniai.

Vertinant SV būtina atsižvelgti tiek į lingvistinius, tiek į ekstralingvistinius veiksnius. Šiame straipsnyje apibendrinami eksperimento rezultatai dviejų pagrindinių SV kokybės vertinimo aspektų – turinio ir sklandumo – atžvilgiu.

Eksperimento tikslas – konkrečiai įvardyti kokybę mažinančius veiksnius, t. y. nustatyti, kokių klaidų verčiant greitą kalbą daroma daugiau, arba kas tokiu atveju nukenčia labiau – kalbos turinys ir forma, ar sklandumas. Be to, ne tik tarpusavyje lyginami kiekvieno vertėjo greitesnės ir lėtesnės kalbų vertimai, bet ir atsižvelgiama į visų eksperimente dalyvavusių vertėjų padarytas klaidas, išskiriamos bendresnės tendencijos.

EKSPERIMENTAS. HIPOTEZĖS

Gerveris savo darbe apie kalbos tempo įtaką SV padarė išvadą, kad verčiant greito tempo kalbą vertimo kokybė vienareikšmiškai blogėja, kitaip sakant, kad visų tipų klaidų, kurias jis tyrė, daugėja. Remiantis šiomis išvadomis galima formuluoti pirmąją hipotezę, kad *greitėjant kalbos tempui SV klaidų skaičius didėja*.

Kalbant apie konkretesnes klaidų rūšis tikėtina, kad verčiant greitesnio tempo kalbą pranešimo mintį keičiančių esminių praleidimų, pridėjimų ir pakeitimų bus daugiau nei verčiant ne taip greitai sakomą kalbą. Remiantis Gile'io pastangų modeliu ir Gerverio išvadomis, kad vertėjai linkę labiau atsilikti, kai kalbos tempas greitas, galima daryti prielaidą, jog nespėdamas su tekstu ir stengdamasis apibendrinti išgirstą informaciją vertėjas dalį jos iš viso praleis. Tad praleidimų turėtų būti daugiau greitesnės nei lėtesnės kalbos vertime. Taip pat, nespėdamas išgirsti ar suprasti visos informacijos, vertėjas gali griebtis performulavimo strategijos, kuri gali iškraipyti pranešimo mintis. Be to, labai tikėtina, kad dalį neišgirstos informacijos vertėjas bandys užpildyti savo sugalvotomis apibendrinamosiomis frazėmis, ir čia kyla pavojus, kad klausytojas bus suklaidintas. *Taigi galima iškelti hipotezę, kad verčiant greitą kalbą SV visų tipų turinio klaidų (praleidimų, pakeitimų ir pridėjimų) daroma daugiau*.

Ir toliau remiantis prielaida, kad verčiant greitą kalbą vertėjai linkę daugiau atsilikti ir apibendrinti, galima teigti, jog tokiu atveju gramatinių, kalbos kultūros, tarimo klaidų, taisymųsi ir pakartojimų turėtų būti mažiau, nes apgalvotiems, apibendrinamiems sakiniams būdingas sklandumas palyginti su pažodiniu vertimu, kai stengiamasi kuo labiau laikytis originalo. O užpildytų pauzių, smarkiai mažinančių vertimo sklandumą, greitos kalbos vertime galima tikėtis daugiau, nes tokios pauzės dažniausiai vartojamos tada, kai atsiliekiama nuo originalo kalbos ir intensyviai galvojama apie būsimo sakinio struktūrą, gramatiką ir skambesį (Cecot 2001). Žinoma, gali atsitikti ir taip: vertėjas nenorėdamas praleisti detalių stengiasi kuo mažiau atsilikti nuo originalo ir verčia pažodžiui. Apibendrinamosios hipotezės būtų šios: *verčiant greitą kalbą SV gramatinių, kalbos kultūros, tarimo klaidų, taisymųsi ir pakartojimų daroma mažiau, nes*

atsilikimas nuo originalo leidžia vertėjui pateikti sklandų sakinį. Užpildytų pauzių greitos kalbos SV bus daugiau, nes jos liudija apie intensyvių vertėjo išankstinį sakinio planavimą. Galima ir priešinga hipotezė: verčiant greitą kalbą SV gramatinių, kalbos kultūros, tariamo klaidų, taisymsių ir pakartojimų daroma daugiau, nes vertėjas verčia beveik pažodžiui, nenorėdamas, kad būtų pertrauktas greitas informacijos srautas. Užpildytų pauzių tokiame SV bus mažiau, nes vertėjas minčiai performuluoti skiria nedaug laiko.

Šiam tyrimui naudojamos dvi originalios angliškos kalbos. Kalbų tematika ir sudėtingumo lygis labai panašūs. Kalbose vengiama painių, ilgų sakinių, sudėtingų pavadinimų, vardų, skaičių. Buvo stengiamasi parinkti kuo panašesnes kalbas, kad esminis jų vertimą apsunkinantis skirtumas būtų kalbos tempas. Pirmą šiame darbe naudojama kalba trunka 9 min. 46 sek. ir sakoma vidutiniškai 116 žodžių per minutę greičiu. Šis tempas atitinka literatūroje minimą optimalaus greičio sampratą. Antra kalba trunka 8 min. 35 sek., jos vidutinis greitis – 131 ž./min. Toks tempas viršija vertėjams patogų vertimo tempą (Gerver 1969; Seleskovitch 1978; Shlesinger 2003; Dam 1998), todėl eksperimente dalyvaujantiems vertėjams turi kelti tam tikrų sunkumų.

Buvo siekiama, kad tyrime dalyvaujančių subjektų charakteristika, patirtis ir žinios SV srityje būtų kuo panašesnės (žr. 1 lentelę). Eksperimentui parinktos 6 studentės, Vilniaus universiteto Vertimo studijų katedroje studijavusios vertimą žodžiu ir išklausiasios dviejų semestrų sinchroninio vertimo kursą. Visų tyrimo dalyvių gimtoji kalba – lietuvių, o pirmoji užsienio kalba – anglų. Visos studentės neturi arba turi mažai realios SV patirties. Neprofesionalūs vertėjai tyrimui pasirinkti dėl to, kad iš jų tikimasi įvairesnės vertimo sunkumų amplitudės. Kitaip sakant, tikimybė, jog neprofesionaliam vertėjui versti greitą tekstą yra daug sunkiau, didesnė. Be to, daugelis profesionalių vertėjų vertimo strategijas taiko automatiškai, tad jų vertimuose klaidų aptikti daug sunkiau (Moser-Mercer 1997, 259). Todėl buvo pasirinkti mažiau patyrę vertėjai, mat tyrimo tikslas – nustatyti sunkumus, kylančius verčiant greitesnio tempo tekstus.

KIEKYBINĖ IR KOKYBINĖ EKSPERIMENTO REZULTATŲ ANALIZĖ

Tyrimo dalyvavo 6 subjektai, kiekvienas išvertė po dvi kalbas iš anglų kalbos į lietuvių kalbą. Siekiant kuo objektyvesnių ir tikslesnių tyrimo rezultatų trys dalyvės iš pradžių vertė lėtesnę kalbą, paskui greitesnę, o kitos trys atvirkščiai. Duomenys, rodantys, kiek klaidų buvo padaryta vertimuose, pateikti 1 ir 2 lentelėje.

1 lentelė. Turinio klaidos

	Subjektai	I		II		III		IV		V		VI		Iš viso
		I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	
1.	Praleidimai	4	7	5	8	7	14	5	19	2	2	2	3	77
2.	Pakeitimai	5	6	9	7	5	5	9	7	3	5	6	5	72
3.	Pridėjimai	0	1	1	1	3	1	1	2	2	1	2	5	20
	Iš viso	9	14	15	16	15	20	15	28	7	8	10	13	170

2 lentelė. Sklandumo klaidos

	Subjektai	I		II		III		IV		V		VI		Iš viso
		I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	
1.	Gramatika, kalbos kultūra, fonetika	13	11	6	6	2	7	12	3	5	7	6	10	88
2.	Užpildytos pauzės	4	4	28	36	0	0	11	4	7	19	0	1	114
3.	Taisymaisi	9	8	17	7	2	1	11	10	5	3	0	2	75
4.	Pakartojimai	2	3	0	1	3	1	3	2	0	1	0	0	16
	Iš viso	28	26	51	50	7	9	37	19	17	30	6	13	293

Kiekybinė eksperimento metu gautų duomenų analizė parodė, kad:

- verčiant greito tempo kalbą klaidų padaryta daugiau nei verčiant optimalaus tempo kalbą (atitinkamai 246 ir 217);
- turinio klaidų greitos kalbos SV padaugėjo net 39 proc. Ši tendencija pasitvirtino visų subjektų vertimuose, t. y. visi greitos kalbos vertime turinio klaidų padarė daugiau;
- didesnę turinio klaidų skaičių lėmė labai išaugęs praleidimų skaičius (optimalaus greičio kalbos vertime – 25, greito tempo kalbos vertime – 53). Ši tendencija matyti beveik visų tyrime dalyvavusių subjektų vertimuose, t. y. net penki vertėjai versdami greito tempo kalbą turinio klaidų padarė daugiau;
- pridėjimų ir pakeitimų skaičius bendrai abiejų kalbų vertime ir individualiai kiekvieno subjekto vertime palyginus skirtingo tempo kalbų vertimus skyrėsi nereikšmingai;
- sklandumo klaidų skaičius ir vienokio, ir kitokio tempo kalboje beveik nesiskyrė. Reikia paminėti, kad versdami greitesnę kalbą vieni vertėjai darė daugiau sklandumo klaidų, o kiti – mažiau;
- greito tempo kalbos vertime bendras užpildytų pauzių skaičius buvo didesnis nei optimalaus tempo kalbos vertime (atitinkamai 64 ir 50), o taisymų sumažėjo (nuo 44 iki 31); beveik visi vertėjai versdami greito tempo kalbą buvo linkę rečiau taisytis. Kita vertus, užpildytų pauzių skaičius labai padidėjo verčiant greito tempo kalbas tik dviejų vertėjų SV. Todėl padidėjo bendras užpildytų pauzių skaičius;
- padaryta gana daug gramatikos, kalbos kultūros ir fonetikos klaidų (jos sudaro net 31 proc. visų sklandumo klaidų), tačiau nepastebėta, kad šio tipo klaidų skaičius labai keistųsi atsižvelgiant į verčiamos kalbos tempą. Tas pats pasakytina ir apie pakartojimus;
- net 5 vertėjų greitesnės kalbos vertimuose taisymų skaičius sumažėjo. Galima teigti, kad taip nutiko dėl tos priežasties, kurią įvardija Sylvania Kalina.

Ji teigia, kad jeigu vertimas sudėtingas, vertėjas gali sąmoningai nuspręsti nesitaisyti ir neeikvoti taisymsams dėmesio. Juk vertėjas taisosi tada, kai mano, jog išvertė blogai, ir tiki, kad pataisymas padėtų pagerins, bet Kalina, kaip būtiną sąlygą, įvardija dėmesį, t. y. vertėjas turi skirti dalį dėmesio tam, kad trumpam nutrauktų tolygų vertimo procesą ir išsitaisyti (1998, 124). Greitas kalbos tempas papildomai apsunkino vertimą, todėl daugiau pastangų buvo skiriama kitiems dalykams, o ne taisymsi. Vadinasi, greitas kalbos tempas turėjo ir teigiamos įtakos sklandumui – sumažėjo taisymsi.

Atlikus kokybinę rezultatų analizę, galima daryti keletą apibendrinimų:

- hipotezė, jog *verčiant greitą kalbą SV visų tipų turinio klaidų (praleidimų, pakeitimų ir pridėjimų) padaroma daugiau*, pasitvirtino tik iš dalies. Tiesa, visų vertėjų greitos kalbos vertimuose turinys nukentėjo, bet šitaip nutiko ne dėl to, kad buvo daroma daugiau visų tipų turinio klaidų, o dėl to, kad buvo praleidžiama daugiau svarbios informacijos. Kitaip tariant, greitas kalbos tempas lėmė tik praleidimų skaičiaus augimą. Be to, mažas bendras pridėjimų skaičius rodo, jog visi tyrime dalyvavę vertėjai nebuvo linkę išgalvoti tos informacijos, kurios neišgirdo. Didelis pakeitimų skaičius rodo, kad jie naudojo pakeitimo strategiją ir stengdavosi neišgirstą ar užmirštą žodį, frazę ar mintį performuluoti savaip (nors kartais tokie pakeitimai nepasiteisino ir klaidino klausytoją);
- greitas kalbos tempas tiek neigiamai, tiek teigiamai veikė kai kuriuos sklandumo klaidų pogrupius, todėl bendras išpūdis dėl lėto ir greito tempo kalbų vertimų sklandumo liko panašus, t. y. atrodo, kad skirtingo tempo kalbos buvo išverstos taip pat (ne)sklandžiai;
- tyrime dalyvavusių subjektų labai skirtingas padarytų sklandumo klaidų skaičius ir tokių klaidų pobūdis leidžia manyti, jog vertėjai apskritai taikė skirtingas vertimo strategijas ir skirtingai reagavo į papildomą vertimą sunkinantį veiksnį – kalbos tempą.

SIŪLYMAI IR IŠVADOS

Atsižvelgiant į tai, kad kiekvienas vertėjas individualiai nusprendžia, koks vertimo būdas jam ar jai priimtinausias, ir remiantis tyrimo rezultatais galima išskirti tokius greitos kalbos vertimo modelius:

1. stengiamasi sukaupti dėmesį į turinį, o ne į sklandumą. Tada turinio klaidų skaičius kinta nedaug, gali dėl greito kalbos tempo šiek tiek daugėti praleidimų (palyginti su optimalaus tempo kalbos vertimu). O vertimo sklandumas labai suprastėja: daugėja užpildytų pauzių arba daroma daug gramatikos ir kalbos kultūros klaidų. Tokią strategiją taikė I, II ir V subjektai;

2. daugiau dėmesio skiriama vertimo sklandumui, o ne turiniui. Tada turinio klaidų, ypač praleidimų, skaičius gerokai išauga. Sklandumas lieka toks pats kaip ir verčiant lėtesnio tempo kalbą arba net labai pagerėja (sumažėja gramatikos, kalbos kultūros, fonetikos klaidų ir užpildytų pauzių). Tokią strategiją taikė III ir IV subjektai;

3. ieškoma „aukso vidurio“ ir stengiamasi dėmesį paskirstyti vienodai tiek vertimo turiniui, tiek sklandumui. Tada turinio ir sklandumo klaidų skaičius lieka panašus, o klausytojas girdi gana kokybišką ir sklandų vertimą. Toks buvo VI subjekto greitos kalbos vertimas.

Akivaizdu, kad greitas kalbos tempas privertė vertėjus pasinaudoti skirtingomis vertimo strategijomis. Iš performulavimo strategijų populiariausi buvo sutrumpinimai, kurie verčiant greitą kalbą dažnai lemdavo tai, kad būdavo praleidžiama nemažai informacijos. Apskritai vertėjai naudojo daug nenumatytų atvejų strategijų, ir tai rodo, kad greitas kalbos tempas buvo tikrai vertimą apsunkinantis veiksnys. Pasitaikė nemažai pažodinio vertimo, apytikslio reikšmių perteikimo, vengimų ir taisymsių.

Pažymėtina, kad nenumatytų atvejų strategijų vertime reikėtų vengti, tad patartina daugiau dėmesio skirti atidesniam greito tempo kalbos klausymui ir minčių apibendrinimui. Tam būtina atsitraukti nuo originalo ir neversti pažodžiui, bet kiek reikėtų atsilikti, turi nuspręsti pats vertėjas, nes tai labai individualu. Ši įgūdį išsiugdyti padeda suvokimas, kad būtina atlikti girdimos kalbos analizę, ir gebėjimas atsirinkti svarbiausią informaciją (Zanetti 1999). Žinoma, tam reikia laiko ir praktikos. Būtina paminėti, kad tokia taktika pasiteisina tik verčiant būtent tokio tipo kalbą, kuri buvo naudojama eksperimento metu ir kurios pagrindinis vertimą apsunkinantis veiksnys yra greitas kalbos tempas. Jeigu vertimą sunkinančių veiksnių yra daugiau (yra nežinomų terminų, daug skaičių, ilgų sąrašų), pažodinis vertimas – priešingai – padeda susidoroti su iškilusiais sunkumais.

Kalbant apie vertėjų naudotas vertimo strategijas, nereikėtų pamiršti, kad tyrime dalyvavo dar realios vertimo patirties neturinčios vertėjos. Tai taip pat galėjo lemti gautus tyrimo rezultatus. Labai tikėtina, kad profesionalių vertėjų dalyvavimas eksperimente lemtų visai kitokius rezultatus, nes kai kurios vertimo strategijos ilgainiui tampa savaiminiais vertėjų įgūdžiais, o pradedantys vertėjai dar tokių susiformavusių įgūdžių neturi.

Kalbant apie vertėjų rengimo procesą, verta atkreipti dėmesį į tai, kad norint kuo geriau išversti greito tempo kalbą, būtina lavinti gebėjimą atpažinti svarbiausią informaciją girdimame tekste ir ją apibendrintai pateikti vertime. Dėl šios priežasties labai svarbu išmokti ne tik atidžiai klausytis, bet dar ir išgirsti, ką kalbėtojas sako. Šiuos įgūdžius galima tobulinti atliekant specialius pratimus, kurie lavina gebėjimą palaukti, atsitraukti nuo originalo, glaustai persakyti išgirstus teiginius. Žinoma, temos išmany-

mas taip pat gerokai palengvintų net labai greitos kalbos vertimą. Taip pat pastebėta, kad greitas kalbos tempas kartais turi ir teigiamos įtakos vertimo sklandumui – vertėjai mažiau taisosi, mat tam paprasčiausiai nelieka laiko. Šios pastabos gali būti vertingos ugdant būsimus vertėjus, siekiant nustatyti individualiu atveju kylančius sunkumus ir parinkti atitinkamus šių sunkumų sprendimo būdus. Reikia tikėtis, kad tolesni greito tempo kalbos vertimo tyrimai padės tobulinti SV vertėjų rengimo metodiką.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- Adamowicz A. 1989. The Role of Anticipation in Discourse: Text Processing in Simultaneous Interpreting. *Polish Psychological Bulletin* 20. Warsaw, 153–160.
- Altman J. 1994. Error Analysis in the Teaching of Simultaneous Interpretation: A Pilot Study. *Bridging the Gap. Empirical Research in Simultaneous Interpretation*. Amsterdam, 25–38.
- Bühler H. 1986. Linguistic (Semantic) and Extralinguistic (Pragmatic) Criteria for the Evaluation of Conference Interpretation and Interpreters. *Multilingua* 5. Berlin, 231–235.
- Cecot M. 2001. Pauses in Simultaneous Interpretation: A Contrastive Analysis of Professional Interpreters' Performances. *The Interpreters' Newsletter* 11. Trieste, 63–85.
- Chernov G. V. 1979. Semantic Aspects of Psycholinguistic Research in Simultaneous Interpretation. *Language and Speech* 22. Delaware, 277–295.
- Dam H. V. 1998. Lexical Similarity vs. Lexical Dissimilarity in Consecutive Interpreting: A Product-Oriented Study on Form-Based vs. Meaning Based Interpreting. *The Translator* 4/1. Manchester, 49–68.
- Falbo C. 1998. Analyse des erreurs en interprétation simultanée. *The Interpreters' Newsletter* 8. Trieste, 107–120.
- Garnham A. 1985. *Psycholinguistics: Central Topics*. Cambridge.
- Garzone G. 2002. Quality and Norms in Interpretation. *Interpreting in the 21st Century. Challenges and Opportunities. Selected Papers from the 1st Forlì Conference on Interpreting Studies*. Amsterdam, 107–120.
- Gerver D. 1969. The Effects of Source Language Presentation Rate on the Performance of Simultaneous Conference Interpreters. *Proceedings of the Second Louisville Conference on Rate and/or Frequency-Controlled Speech*. Louisville, 162–184.
- Gerver D. 1975. A Psychological Approach to Simultaneous Interpretation. *Meta: Translators' Journal* vol. 20. Montreal, 119–128.
- Gile D. 1990. L'évaluation de la qualité de l'interprétation par les délégués: une étude de cas. *The Interpreters' Newsletter* 3. Trieste, 66–71.
- Gile D. 1997. Conference Interpreting as a Cognitive Management Problem. *Cognitive Processes in Translation and Interpreting*. London, 196–214.
- Goffman E. 1981. *Forms of Talk*. Philadelphia.
- Guillot M.N. 1999. *Fluency and its teaching*. Philadelphia.
- Gutt E-A. 1991. *Translation and Relevance: Cognition and Context*. London.
- Kalina S. 1992. Discourse Processing and Interpreting Strategies—an Approach to the Teaching of Interpreting. *New Horizons—Teaching Translation and Interpreting: Training, Talent and Experience*. Amsterdam, 251–257.

- Kalina S., Kohn K. 1996. The Strategic Dimension of Interpreting. *Meta: Translators' Journal* vol. 41. Montreal, 118–138.
- Kalina S. 1998. *Strategische Prozesse beim Dolmetschen: theoretische Grundlagen, empirische Fallstudien, didaktische Konsequenzen*. Tübingen.
- Kurz I. 1989. Conference Interpreting—User Expectations. *Coming of Age. Proceedings of the 30th Conference of the American Translators Association*. Medford, 143–148.
- Kurz I. 1993. Conference Interpretation: Expectations of Different User Groups. *The Interpreters' Newsletter* 5. Trieste, 13–21.
- Kurz I., Pöchhacker F. 1995. Quality in TV Interpreting. *Translatio. Nouvelles de la FIT–FIT Newsletter* 14. Paris, 350–358.
- Kurz I. 2001. Conference Interpreting: Quality in the Ears of the User. *Meta: Translators' Journal* vol. 46. Montreal, 394–409.
- Liu M., Schallert D. L., Carroll P. J. 2004. Working Memory and Expertise in Simultaneous Interpreting. *Interpreting* 6. Amsterdam, 19–42.
- Macías M. P. 2006. Probing Quality Criteria in Simultaneous Interpreting. The Role of Silent Pauses in Fluency. *Interpreting* 8. Amsterdam, 25–43.
- Mack G., Cattaruzza L. 1995. User Surveys in SI: A Means of Learning About Quality and/or Raising Some Reasonable Doubts. *Topics in Interpreting Research*. Turku, 37–49.
- Moser-Mercer B. 1997. The Expert-Novice Paradigm in Interpreting Research. *Translationsdidaktik*. Tübingen, 255–261.
- Pio S. 2003. The Relation between ST Delivery Rate and Quality in Simultaneous Interpretation. *The Interpreters' Newsletter* 12. Trieste.
- Riggenbach H. 1991. Towards an Understanding of Fluency: A Microanalysis of Non-native Speaker Conversations. *Discourse Processes* 14. Oxford, 423–441.
- Riccardi A. 1999. Attuali metodi di valutazione dell'interpretazione presso la SSLMIT. *Quality Forum 1997. Esperienze, Problemi, Prospettive*. Trieste, 33–50.
- Riccardi A. 2005. Article On the Evolution of Interpreting Strategies in Simultaneous Interpreting. *Meta: Translators' Journal* vol. 50. Montréal, 753–767.
- Russo M. C., Rucci M. 1997. Verso una classificazione degli errori nella simultanea dallo spagnolo in italiano. *Nuovi Orientamenti negli Studi sull'Interpretazione*. Trieste, 179–199.
- Seleskovitch D. 1978. Language and Cognition. *Language Interpretation and Communication*. New York, 333–341.
- Seleskovitch D., Lederer M. 1989. *Pédagogie Raisonnée de l'Interprétation*. Paris.
- Shlesinger M. 2003. Effects of Presentation Rate on Working Memory in Simultaneous Interpreting. *The Interpreters' Newsletter* 12. Trieste.
- Weber W. 1990. The Importance of Sight Translation in an Interpreter Training Program. *Interpreting—Yesterday, Today and Tomorrow*. Binghamton, 44–52.
- Zanetti R. 1999. Relevance of Anticipation Strategies in the Simultaneous Interpretation from English into Italian. *The Interpreters' Newsletter* 9. Trieste, 79–98.

THE RELATION BETWEEN THE SPEECH DELIVERY RATE AND QUALITY IN SIMULTANEOUS INTERPRETATION

ALINA DAILIDĖNAITĖ, VIKTORIJA NOREIKAITĖ

Summary

The main aim of every interpreter is to be precise and fluent in delivering the message of the speaker. This task is a tough one, bearing in mind all the additional difficulties that an interpreter has to face. This article attempts to find out how one of such difficulties—the speech delivery rate—affects the quality of simultaneous interpretation from English into Lithuanian. All target texts were analysed from the viewpoint of the accuracy of the meaning conveyed in the interpretation, and then from the viewpoint of the fluency of the delivery. The impact of the source text delivery rate on quality in simultaneous interpretation was examined by carrying out an experiment, in which two speeches, read at low and high rate were interpreted by 6 students. A quantitative and an accurate qualitative analysis of the results show that fast source text delivery rate has a negative impact on interpreters' performances in terms of meaning conveyed in the interpretation. In this instance, interpreters tend to make more omissions than is the case when they are interpreting the speech of a moderate delivery rate. Results varied with regard to the effect on interpretations in terms of fluency: some interpretations were more fluent than others. This depended on the interpreter's abilities, applied strategies and prior experience in simultaneous interpreting. This experimental study revealed the main reasons why it was more difficult for interpreters to interpret the speech delivered at a fast rate. The article identifies the problems of effort coordination, lagging too far behind the speaker, transcoding, and the lack of the ability to summarise.